

DE NOODZAAK VAN EEN DIERBARE TAAL

Inleiding

Als je erop gaat letten, kan het je niet ontgaan: onze taal is dieronvriendelijk, gewelddadig en niet duurzaam. Taal doet ertoe, dus het kan – en moet – beter. Taal reflecteert en versterkt dat wat we belangrijk vinden. Vandaar dit boek, om onze taal te laten weer spiegelen wat ons dierbaar is.

Misschien is het woord ‘veestapel’ wel het beste voorbeeld van wat er mis is met onze taal. Met dit woord worden de miljarden dieren die wereldwijd in de bio-industrie lijden letterlijk op een hoop gegooid. Omdat ze als ‘vee’ worden bestempeld, weten we zelfs niet om welke soorten dieren het gaat. Het individuele dier, met haar unieke karakter, eigen gevoelens en verschillende relaties met andere dieren, wordt onzichtbaar gemaakt, of ‘weggegumd’ zoals Arran Stibbe het zo treffend verwoordt. We weten ook niet om hoeveel dieren het gaat, aangezien je ‘vee’ niet kunt tellen. Bovendien laat het woord ook goed zien hoe we in onze taal de mens centraal stellen. Het dier wordt teruggebracht tot haar functie voor de mens, zij is ‘vee’ geworden, een dier dat we gebruiken in ons voedselsysteem.

Wanneer begon het mij op te vallen dat onze taal vaak niet liefdevol is? Het is eigenlijk geleidelijk gegaan. Het begon met nieuwe inzichten in mijn eigen vakgebied, de milieu- en maatschappijwetenschappen en duurzaamheidsbeleid.

We zijn als milieuwetenschappers in de loop van de tijd tot het inzicht gekomen dat milieuproblemen als klimaatverandering, vervuiling, en verlies van natuur niet alleen technische problemen zijn, die met behulp van technologische innovatie op te lossen zouden zijn. De oorzaken zijn met name sociaal en maatschappelijk. Mijn vakgebied is zich dus in toenemende mate gaan richten op een kritische analyse van deze maatschappelijke oorzaken van milieuproblemen. Ik noem ze ook wel de weeffouten in onze samenleving, zoals onze obsessie met economische groei. Voor mij richtte deze kritische blik zich ook op onze taal, omdat die taal deze weeffouten weerspiegelt en mede mogelijk maakt, zoals het woord ‘veestapel’ zo helder laat zien.

Maar door deze kritische blik ontdekte ik dat mijn eigen vakgebied zelf ook veel weeffouten bevat. Zelfs de milieuwetenschappen, die toch waren bedoeld om de wereld een beetje mooier te maken... Milieuwetenschappen, dat ik in de jaren 1990 studeerde en waar ik me sindsdien mee identificeer... Zelfs de milieuwetenschappen zetten de mens centraal. De titel van het vakgebied zegt het eigenlijk al: met het woord ‘milieu’ wordt de natuur gezien als de omgeving waarin de mens woont.

Sinds deze ontdekking erger ik me mateloos aan het

taalgebruik in mijn eigen vakgebied. Begrippen die ik decennialang zelf zonder kritische reflectie toepaste, dekken de lading allang niet meer. In tegendeel, ze zijn onderdeel van het probleem geworden... of wellicht waren ze dat altijd al. Zoals de term 'natuurlijke hulpbronnen', die van de natuur een gebruiksobject maakt voor de mens.

Zelfs het concept 'duurzame ontwikkeling', dat centraal staat in het mondiale duurzaamheidsbeleid, is problematisch. Het is in de jaren 1980 gedefinieerd als 'het voorzien in de behoeften van de huidige generatie zonder de behoeften van toekomstige generaties in gevaar te brengen'. Hiermee staat het welzijn van de mens centraal aangezien de definitie verwijst naar generaties van mensen. Ook wordt denken in termen van economische groei met het woord 'ontwikkeling' doel van het milieubeleid. Sommige belangen worden met het concept 'duurzame ontwikkeling' dus versterkt en andere worden 'weggegomd'.

Zo hebben de milieuwetenschappen en het duurzaamheidsbeleid met deze focus op duurzame ontwikkeling geen aandacht voor dierenwelzijn. De belangen van het individuele dier hebben geen plek in het huidige duurzaamheidsbeleid, zoals in de zeventien duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties, die als stip op de horizon gelden voor het duurzaamheidsbeleid wereldwijd. Dit beleid omvat zowel sociale doelen zoals armoedebestrijding, als milieudoelen zoals het tegengaan van klimaatverandering. Maar geen doelen op het gebied van dieren-

welzijn. De enige aandacht voor dieren is te vinden in de duurzaamheidsdoelen op het gebied van de natuur, maar hier is er alleen aandacht voor het behoud van soorten, het welzijn van de individuele dieren speelt geen rol. Bovendien betreft het alleen soorten in de natuur; het welzijn van andere dieren, zoals dieren die worden gehouden in de veehouderij, speelt helemaal geen rol. Dit is problematisch omdat hiermee ‘oplossingen’ voor milieuproblemen worden gelegitimeerd waar dieren onder lijden, zoals het binnenhouden van dieren in de intensieve veehouderij om zo de uitstoot te verminderen.

Iemand met een kritische blik ontdekt ook hiaten in het concept ‘donuteconomie’, terwijl dat breed wordt gezien als een positief alternatief voor de huidige niet-duurzame en niet-rechtvaardige economie. Ondanks dat de donuteconomie sociale en ecologische grenzen stelt aan economische groei, wordt ook hier de natuur in dienst van de mens geplaatst. De intrinsieke waarde van de natuur – het principe dat de natuur waarde heeft van zichzelf en niet alleen omdat zij nuttig is voor de mens – wordt niet erkend. Bovendien is er in de donuteconomie ook geen aandacht voor dierenwelzijn.

Met dezelfde kritische blik wordt ook helder dat veel milieu- en duurzaamheidsbeleid duurzaamheid eigenlijk helemaal niet prioriteert. Het gebruikt vaak economische principes om te besluiten of een milieu-maatregel in financieel opzicht zin heeft in plaats van te kijken naar de noodzaak van de maatregel. Ook

is milieubeleid vaak de uitkomst van een compromis tussen milieudoelen en andere doelen – het in Nederland bekende poldermodel. Het is dus in feite helemaal geen milieubeleid, aangezien het milieu er onvoldoende in wordt beschermd, ook al wordt het wel milieubeleid genoemd. Terwijl je zou kunnen argumenteren, zoals Benjamin Cashore en Steven Bernstein dat doen, dat klimaatverandering en het uitsterven van soorten morele prioriteit zouden moeten krijgen boven andere maatschappelijke doelen als economische groei. Zoals we als samenleving slavernij hebben verboden omdat het moreel onacceptabel is en hiermee mensenrechten hebben geprioriteerd boven economische belangen.

De rol van taal in maatschappijverandering

Taal beïnvloedt dus – vaak zonder dat we ons daarvan bewust zijn – ons denken en doen, als individu, in verschillende vakgebieden en in de samenleving als geheel. Taal prioriteert sommige belangen boven andere. Een nieuw taalgebruik kan dus nieuwe inzichten en mogelijkheden creëren.

Een concept dat dit op onnavolgbare wijze doet, is het door Rob Nixon geïntroduceerde ‘langzaam geweld’ (*slow violence*). Het omschrijft geweld dat vrijwel onzichtbaar blijft omdat het zo lang en op een constante manier voortduurt, en de impact met de tijd steeds groter wordt. Armoede, discriminatie, klimaatverandering, aantasting van de natuur, vervuiling, bio-industrie, dierproeven, jacht, genetische ma-

nipulatie, kernaafval – het zijn allemaal voorbeelden van langzaam geweld. Door dit concept te introduceren, maakt Nixon dit geweld zichtbaar en verandert hij de manier waarop we naar deze problemen en de oplossingen ervan kijken. Ik kijk in ieder geval sinds ik de term ken met een totaal andere blik naar deze problemen. Het concept laat niet alleen zien waarom deze vormen van geweld zo onzichtbaar blijven, maar toont ook de urgentie van de problemen aan. Problemen die vóór de introductie van het concept niet als vormen van geweld werden gezien, worden nu geherdefinieerd als geweld. Daarmee wordt ook helder dat ze volledig moeten worden opgelost en geen onderdeel kunnen zijn van een compromis, omdat anders het geweld voortduurt. Ze moeten worden geprioriteerd.

Hoe kan al dit langzame geweld zo hardnekkig zijn, en wat kan ik eraan doen, vraag ik me al jarenlang af. Het antwoord is even voor de hand liggend als revolutionair. De structuren van onze samenleving staan een geweldloze, liefdevolle samenleving in de weg. Deze structuren vertegenwoordigen de maatschappelijke oorzaken van milieuproblemen, de weeffouten in onze samenleving. We hebben onze maatschappij op zo'n manier vormgegeven dat het burgers en bedrijven enorm moeilijk wordt gemaakt om liefdevolle keuzes te maken – duurzame, eerlijke, sociale en diervriendelijke keuzes zijn vaak relatief ingewikkeld, moeilijk en duur. Niet-duurzaam, niet-eerlijk en niet-diervriendelijk gedrag is de standaard – liefdevol gedrag vergt inzet, moeite, aandacht en een bewuste keuze.

Een klein beetje duurzamer, diervriendelijker, socialer en rechtvaardiger is niet genoeg om de weeffouten die langzaam geweld mogelijk maken aan te pakken. Een fundamentele maatschappijverandering is noodzakelijk, een verandering die verder gaat dan praktische oplossingen voor zichtbare problemen, zoals het opruimen van plastic afval. Een verandering waarbij niet alleen wordt gekeken naar de zichtbare problemen, maar ook naar de onderliggende maatschappelijke oorzaken daarvan, de machtsstructuren die langzaam geweld mogelijk maken en in stand houden. Deze structuren omvatten onze wet- en regelgeving, de manier waarop we onze economie vormgeven, de uitgangspunten en doelen die centraal staan, de waarden die ten grondslag liggen aan onze samenleving, en... onze taal.

Een groeiende beweging van wetenschappers, maatschappelijke organisaties, beleidsmakers, politici, auteurs en mensen uit het bedrijfsleven zet zich in voor deze fundamentele maatschappijverandering. En hoewel we zeker vooruitgang boeken, raken we vaak nog steeds niet de kern. Het denken over een meer duurzame, rechtvaardige, sociale en diervriendelijke samenleving is namelijk precies dat: denken. We zitten vast in het uitgangspunt dat oplossingen altijd wetenschappelijk of beredeneerd moeten zijn; het uitgangspunt van rationaliteit zit ons in de weg. We laten in het wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke debat ons gevoel voor rechtvaardigheid en onze empathie niet toe. Terwijl morele afwegingen

niet alleen op basis van analyses gemaakt kunnen worden. En dus lossen we de essentie van het probleem nog altijd niet op. Taal kan helpen om deze brug te slaan. Een nieuw, dierbaar taalgebruik kan ons helpen om ons gevoel voor rechtvaardigheid centraal te stellen. En dat is in de huidige geopolitieke context wellicht harder nodig dan ooit.

Nieuwe taal is dus een noodzakelijk onderdeel van deze, en eigenlijk van elke, maatschappijverandering. Want zoals Michel Foucault al zei: taal heeft macht. Taal reflecteert de werkelijkheid niet op een passieve manier, stelt Michael Halliday, maar creëert de werkelijkheid op een actieve manier: taal beïnvloedt wat aandacht krijgt en creëert gewoontes.

De rol van taal in fundamentele maatschappijverandering heeft dus vier lagen. Ten eerste is taal onderdeel van de structuren die een liefdevolle samenleving in de weg staan – ons huidige taalgebruik is onderdeel van het probleem en moet veranderen. Ten tweede kan taal een vergrootglas zijn voor weeffouten in de structuren van onze samenleving. Door stil te staan bij gewelddadig, dieronvriendelijk of weinig respectvol taalgebruik worden maatschappelijke structuren en gedragspatronen die vaak onzichtbaar blijven herkenbaar. Ten derde kan taal dienen als verbinding met ons gevoel, een verbinding die nodig is om langzaam geweld tegen te gaan. En ten slotte kan dierbare taal onze verbinding met elkaar versterken, omdat wat ons dierbaar is ons verbindt.

De rol van taal in mens-dier-natuurrelaties

Dierbare taal is ontstaan vanuit het inzicht dat we een nieuwe taal nodig hebben die de machtsverhoudingen verandert, die emancipeert. Een nieuwe taal is nodig om een liefdevolle samenleving mogelijk te maken – een samenleving waarin dat wat ons dierbaar is centraal staat.

Daarmee vormt *Dierbare taal* onderdeel van een groeiend en bloeiend gedachtegoed dat taal onze relatie met elkaar, de natuur en dieren beïnvloedt. Het is geïnspireerd door bijdragen op het gebied van inclusieve taal, geweldloze communicatie en lyrisch activisme, en gebruikt inzichten uit verschillende wetenschappelijke disciplines en debatten, zoals ecolinguïstiek, dier-mensstudies, *critical animal*-studies, milieu-ethiek en milieurechtvaardigheid.

Met name ecolinguïstiek als wetenschappelijke thuisbasis verdient nadere toelichting. Deze taalwetenschap houdt zich simpel gezegd bezig met de invloed van taal op de omschrijving, maar ook de verergering en wellicht de oplossing, van milieuproblemen. Een kleinere groep ecolinguïsten houdt zich bezig met het bestuderen van taal over dieren.

Sommige taalwetenschappers zien ecolinguïstiek niet alleen als een wetenschappelijk perspectief, maar ook als een wereldbeeld van harmonie tussen mens en natuur, met zowel een wetenschappelijke als een maatschappelijke bijdrage. Verschillende ecolinguïsten houden zich bezig met het bekritisieren van niet-ecologische ideologieën, zoals groeidenken, klassendenken en speciësisme.

Taalwetenschappers laten zien hoe taal ons denken en doen beïnvloedt, door taal die we voor lief nemen zichtbaar te maken, bijvoorbeeld door te laten zien hoe eufemismen worden gebruikt om de werkelijkheid mooier voor te spiegelen. Een helder voorbeeld is ‘gewasbeschermingsmiddel’ in plaats van ‘bestrijdingsmiddel’, ‘pesticide’ of ‘landbouwgif’.

Zo stelt Michael Halliday dat we natuurlijke hulpbronnen kunnen gaan zien als oneindig doordat we ze benoemen op een niet-telbare manier, bijvoorbeeld ‘water’. Hetzelfde geldt voor dieren die vaak worden gegeten. We eten kip, vis, wild, rund, varken, kreeft of inktvis. Dit lijken abstracte eenheden in plaats van individuen: het individuele dier wordt taalkundig vak-kundig weggewerkt. We zouden dus eigenlijk moeten zeggen dat we kippen, vissen, in het wild levende dieren, koeien, varkens, kreeften of inktvissen eten.

Het onderzoeksveld laat ook zien dat we als mensen meestal over de natuur en dieren spreken vanuit ons menselijke perspectief, in relatie tot onszelf, en vooral over hoe we ze gebruiken, zoals de eerdergenoemde termen ‘natuurlijke hulpbronnen’ en ‘vee’. Ecolinguïsten laten hiermee zien dat onze taal het uitgangspunt van het humane exceptionalisme reflecteert – het uitgangspunt dat de mens een bijzondere positie inneemt ten opzichte van andere soorten –, en dat onze taal antropocentrisch is, dus de mens centraal stelt.

Naar een dierbare taal

Ik ben me in de loop van de jaren steeds bewuster geworden van mijn eigen taalgebruik en kritisch gaan luisteren naar het taalgebruik van de mensen om mij heen. Een aantal jaar geleden ben ik simpelweg begonnen met het gebruiken van dierbare taal. Mijn eerste nieuwe uitdrukking was ‘tofu op de botten’ in plaats van ‘vlees op de botten’, in een poging mijn taalgebruik meer plantaardig te maken. Deze uitdrukking is inmiddels in mijn omgeving al behoorlijk ingeburgerd, ik denk mede omdat ze eigenlijk nergens op slaat. Taal met een knipoog dus. In de Eerste Kamer bedrijf ik politiek met behulp van taal, bijvoorbeeld door het woord ‘veestapel’ te bekritisieren, een betoog te beginnen vanuit het perspectief van een biggetje in de bio-industrie, of een argument van een collegasenator ‘margarinezacht’, in plaats van ‘boterzacht’, te noemen. Het intrigerende is dat ik eigenlijk alleen maar positieve reacties krijg, ook van mensen van wie ik het niet zou verwachten. Het blijkt dus in de praktijk dat taal kan verbinden op manieren die politiek of wetenschappelijk onmogelijk zijn. Echt opvallend.

Dierbare taal bouwt voort op deze persoonlijke, dagelijkse interventies en maakt een begin met een dierbare Nederlandse taal, een taal die weerspiegelt, en daarmee koestert, wat ons dierbaar is.

In het boek ben ik begonnen met taal op het gebied van de meest in het oog springende onderwerpen, zoals dieren, landbouw en voeding, jacht, natuur, milieu, rechtvaardigheid en duurzaamheid. Ik heb ruim

honderd uitdrukkingen uitgekozen. Sommige staan mijns inziens een liefdevolle samenleving in de weg. Voor deze uitdrukkingen doe ik een voorstel voor een dierbaar alternatief. Soms verander ik niet de uitdrukking maar haar betekenis. Ook laat ik zien hoe lelijk onze taal kan zijn, en zet ik uitdrukkingen en termen die al dierbaar zijn in het zonnetje.

In de achtergrondteksten, vormgegeven in kaders, laat ik zien waarom de uitdrukkingen verandering behoeven. Deze achtergrondteksten vormen eigenlijk een mooie bloemlezing van mijn vakgebied en de verschillende onderwerpen waar ik me in de loop van de jaren mee bezig heb gehouden. Ze laten de grote reikwijdte zien van onderwerpen waarop *Dierbare taal* van toepassing is. Van dierenwelzijn, landbouw en natuur tot rechtvaardigheid. Het deed vaak pijn om deze teksten te schrijven. De meeste feiten waren me wel bekend, maar de omvang en de intensiteit van het niet-dierbare karakter van onze samenleving en onze taal werd me tijdens het onderzoek steeds duidelijker. Zo was het buitengewoon pijnlijk om te moeten constateren dat ik over bossen decennia later weer dezelfde soort teksten schreef als ik ruim twintig jaar geleden als campagneleider bij Greenpeace deed, zoals: ‘vorig jaar is 30 miljoen hectare bos wereldwijd verdwenen’. Er is dus in twintig jaar weinig veranderd en de ontbossing is sinds die tijd – dag in, dag uit – doorgegaan, wat betekent dat het leefgebied van talloze dieren is verdwenen. Hun lijdensweg en hun lot zijn zichtbaar in de rapporten over het verlies van

biodiversiteit. Een schoolvoorbeeld van langzaam geweld. Ook zijn de statistieken over de aantallen dieren die elk jaar worden geslacht ondraaglijk als je er – al is het maar even – bij stilstaat dat ieder dier letterlijk doodsangsten heeft doorgemaakt.

Dierbare taal maakt hiermee, in de traditie van de ecolinguïstiek, lelijke aspecten van onze taal, die vaak onzichtbaar blijven doordat we taal meestal onbewust gebruiken, zichtbaar. Het gebruikt taal, zoals Nadine Andrews het benoemt, als ‘thermometer’ om te ‘meten’ hoe het gaat met onze samenleving en biedt een dierbaar alternatief. Ik probeer de Nederlandse taal daadwerkelijk te verzachten. Dit is wat mij betreft een belangrijke bijdrage, aangezien het Nederlands een relatief ondervertegenwoordigde taal is in de ecolinguïstiek.

Dierbare taal bouwt voort op eerdere analyses van taalgebruik over dieren en op bestaande, met name Engelstalige, lijsten van diervriendelijke uitdrukkingen online, waaronder die van dierenrechtenorganisatie PETA (People for the Ethical Treatment of Animals). Ook het Engelstalige boek *Animal Equality* dat Joan Dunayer al in 2001 schreef, bevat een lijst met diervriendelijk taalgebruik. *Dierbare taal* bevat de eerste uitgebreide lijst, en de eerste in boekvorm, in het Nederlands.

Ook gaat *Dierbare taal* verder dan zijn voorgangers, door niet alleen te focussen op diervriendelijke taal, maar ook taal op het gebied van natuur, rechtvaardigheid en duurzaamheid te integreren. Het is zeker niet

mijn ambitie om volledig te zijn – ik heb me gericht op de bekendste en, wat mij betreft, belangrijkste uitdrukkingen.

Hiermee bouw ik voort op twee belangrijke soorten bijdragen op het raakvlak tussen taal en onze relatie met elkaar, de natuur en dieren. Ten eerste wetenschappelijke analyses over de rol van taal in onze relatie met natuur en dieren, en ten tweede de bijdragen die concrete voorstellen bevatten voor een diervriendelijker taalgebruik.

Ecolinguïsten zijn het onderling nog niet eens over de vraag of het met positief taalgebruik tegenwicht bieden tegen negatief taalgebruik – zoals ik in *Dierbare taal* doe – een effectieve methode is om maatschappijverandering teweeg te brengen. Je zou *Dierbare taal* dus kunnen zien als een experiment: kan verandering van taalgebruik een verandering van maatschappelijke waarden teweegbrengen en fundamentele maatschappijverandering mede vormgeven? Ik ben overtuigd van wel. *Dierbare taal* is dus niet bedoeld als wetenschappelijk product, maar als een maatschappelijke interventie. Elke keer als we een nieuwe, dierbare uitdrukking gebruiken, kunnen we bijdragen aan een liefdevolle samenleving.

Ik ben benieuwd hoe en in welke mate de dierbare uitdrukkingen in dit boek een verschil gaan maken. Ik hoop dat *Dierbare taal* een levende taal wordt, dat mijn voorstellen voor nieuwe uitdrukkingen in de loop van de tijd worden verbeterd, dat er nieuwe dierbare uitdrukkingen bij komen, én uiteraard dat niet-dierbare uitdrukkingen verdwijnen.

DIEREN

UITDRUKKINGEN DIE WORDEN VERVANGEN
DOOR NIEUWE, DIERBARE UITDRUKKINGEN

Er schuilt een addertje onder het gras

Er schuilt een kuiltje onder het gras

Er is een verborgen risico

Aangezien de adder een bedreigde soort is, is het risico dat je een adder tegenkomt zeer klein. De uitdrukking heeft dus actualisering.

Daarnaast blijft de oude uitdrukking bestaan en krijgt een nieuwe betekenis. In plaats van een verborgen risico is het een verrassing: wat mooi, een addertje onder het gras! Daarmee wordt een ontmoeting met een adder iets positiefs in plaats van iets gevaarlijks.

ANDERS KIJKEN NAAR ADDERS

De adder is de enige gifslang in Nederland. Hij is een van de zeven inheemse Nederlandse reptielensoorten. Hoewel de adder beschermd is, gaat het niet goed met de soort. Dit geldt helaas voor de meeste reptielensoorten in Nederland. Op de Rode

Lijst van bedreigde soorten heeft de adder de status ‘kwetsbaar’. Adders komen met name nog voor in Friesland en Drenthe en op de Veluwe. Ook in Overijssel en Limburg zijn nog adders te vinden. De adder is niet agressief en valt alleen aan als hij wordt bedreigd. De kans dat je een addertje onder het gras tegenkomt, is dus zeer klein.

Twee vliegen in één klap

Twee vliegen op één hor

Twee problemen gelijktijdig oplossen

PETA had voor deze uitdrukking het alternatief ‘twee keer lachen om één grap’. Door het alternatief ‘twee vliegen op één hor’ blijft de uitdrukking dicht bij de originele betekenis en het voegt daaraan toe dat de problemen bij de bron moeten worden aangepakt: voorkomen is beter dan genezen.

Met een kanon op een mug schieten

Met een pollepel een baby voeden

Te grof geweld gebruiken; te grote maatregelen nemen

We hebben vogels in onze tuin

Mijn buurvrouw is een merel

Met deze wijziging eigent men zich zowel de tuin als de dieren die erin wonen niet meer toe. We delen de natuur met andere soorten in plaats van ze als bezit te zien. De merel is uiteraard slechts een voorbeeld – deze wijziging kun je op alle dieren toepassen.